



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παλαιοσλαβική Γλώσσα

Ενότητα 18: Σύνταξη και λεξιλόγιο της Παλαιοσλαβικής

Αλεξάνδρα Ιωαννίδου

Τμήμα Σλαβικών Σπουδών

Δ. ΣΥΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Δ1. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΣΛΑΒΙΚΗΣ

Το κυριότερο γνώρισμα της παλαιοσλαβικής σύνταξης είναι ότι πρόκειται για μια πολύ πλούσια και ελεύθερη σύνταξη με αρχαϊκά χαρακτηριστικά, λόγω του εκκλησιαστικού χαρακτήρα των περισσότερων παλαιοσλαβικών κειμένων. Πολλά απ' τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της παλαιοσλαβικής σύνταξης διατηρούνται και σήμερα σε διάφορες νεότερες σλαβικές γλώσσες. Η δομή της παλαιοσλαβικής πρότασης (με την απλή πρόταση, αποτελούμενη από υποκείμενο και ρήμα ή τη σύνθετη που συμπεριλαμβάνει διάφορους προσδιορισμούς, συνδετικά ρήματα, κατηγορούμενο, αντικείμενο κλπ.) συνεχίζει να υφίσταται ακόμα στις σύγχρονες σλαβικές γλώσσες.

Συντακτικές ιδιαιτερότητες της παλαιοσλαβικής αποτελούν τα εξής:

1. Όταν το υποκείμενο της πρότασης νοηματικά αναφέρεται σε πλήθος, σε συνάθροιση ανθρώπων, το ρήμα που το συνοδεύει μπορεί να είναι σε πληθυντικό αριθμό.

Παράδειγμα:

и се въсь градъ и зидѣ противѣ и соузови

всь же народъ събравъ сѧ стѡихѣ

2. *Απρόσωπες εκφράσεις* υπάρχουν λίγες στα παλαιοσλαβικά χειρόγραφα. Σε αυτές το ρήμα εμφανίζεται στο 3ο πρ. ενικού. Πιο συχνά, απρόσωπες εκφράσεις χρησιμοποιούνται για την έκφραση φυσικών φαινομένων. Επίσης, δεν είναι σπάνια η πρόταση **поздѣ бѣицѣ**

(η ώρα πέρασε - ήταν αργά). Οι περισσότερες απρόσωπες εκφράσεις σχηματίζονται με το βοηθητικό ρήμα **бѣити** στο 3ο πρ. αορίστου - **бѣицѣ**, που στις περιπτώσεις αυτές σήμαινε «έγινε, συνέβη».

Παράδειγμα:

бѣицѣ, ѿгда сѣконьча и соуцѣ вьса славеса си

Επίσης ως απρόσωπες εκφράσεις μπορούν να εκληφθούν συγκεκριμένες ελλειπτικές προτάσεις, στις οποίες αντί του ρήματος έχουμε προσωπικές αντωνυμίες στη δοτική, ενώ το ρήμα παραλείπεται.

Παράδειγμα:

не ли ти тѣжко;

не ли ти печально;

3. Η άρνηση στα παλαιοσλαβικά εκφέρεται με το μόριο **не** να προηγείται είτε του ρήματος, είτε κάποιου άλλου μέρους της πρότασης. Το **не** το συναντάμε και σε προτάσεις όπου υπάρχουν επιρρήματα που εκφράζουν άρνηση, όπως τα **никѣтѡже, ничѣтѡже**. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να γίνει λόγος για *διπλή άρνηση*.

Παράδειγμα: **не оуслѣшитѣ никѣтѡже гласа ѱго**

(Κανείς δεν ακούει τη φωνή του)

Εκτός απ' το **не**, ως αρνητικό μόριο συναντάμε στα παλαιοσλαβικά και το **ни** που συνήθως χρησιμοποιείται για να δοθεί έμφαση στην άρνηση, ή για να επαναληφθεί η άρνηση σε παραπάνω από μια αναφορά:

Παράδειγμα:

ни мене вѣсте не оуца моего

како не сѣиѣтѣ ни жднѣтѣ ни сѣбирѣиѣтѣ

Δ2. Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΤΩΣΕΩΝ ΣΤΑ ΠΑΛΑΙΟΣΛΑΒΙΚΑ

1. Η *ονομαστική πτώση* στα παλαιοσλαβικά δεν χρησιμοποιούνταν μόνο σε θέση υποκειμένου στην πρόταση, παρά χρησιμοποιούνταν και σε θέση κατηγορουμένου²⁶ μετά από συνδετικό ρήμα (θέση, η οποία σε πολλές νεότερες σλαβικές γλώσσες, όπως στα ρωσικά π.χ. ζητάει την οργανική πτώση).

Παράδειγμα:

- **благженнѣи григории поуставленѣ бѣиѣтѣ патриархѣ свѣтѣи божии црѣкви римскѣи**

- **немошѣно ѱсѣтѣ поуставити ѱго попа**

²⁶ Το κατηγορούμενο στα παλαιοσλαβικά το βρίσκουμε κάποτε και σε αιτιατική πτώση.

2. Η αιτιατική χρησιμοποιείται τις περισσότερες φορές σε θέση άμεσου αντικειμένου. (Στην εξέλιξή τους, οι σλαβικές γλώσσες εμφάνισαν στη θέση αυτή αναγκαστικά τη γενική, όταν γινόταν αναφορά σε πρόσωπα – φαινόμενο που δεν αποτελεί ακόμα κανόνα στα παλαιοσλαβικά)

Παράδειγμα:

ПОСЪЛА РАБЪИ СВОИ

- Επίσης συναντούμε την αιτιατική σε χρονικούς προσδιορισμούς.

Παράδειγμα:

ВЪ ТО ВРЕМѢ

ПРИШЪДЪШОУ КЪМОУ ВЕЧЕРЪ

СЪ ВАМИ КЪСМЪ ВЪСА ДЪНИ

3. Η γενική χρησιμοποιείται πολύ συχνά στα παλαιοσλαβικά.

- Κατ' αρχάς χρησιμοποιείται σε θέση άμεσου αντικειμένου μετά από ρήματα που ενίοτε (όταν αναφέρονται σε ονόματα με ποσοτική έννοια) συντάσσονται με γενική, όπως μετά από τα:

ΑΛΚΑΤИ, ИСКАТИ, ΧΟТѢТИ, ЖЕЛѢТИ, ЖЪДАТИ, ВЪΚΟΥСИТИ, ДАТИ, ИМѢТИ, ИСПЪΛΝИТИ, СЛЪШИТИ, СЪМОТРИТИ

Παράδειγμα: ВЪΚΟΥСИ ВИНА БЪВШААГО ОТЪ ВОДЪИ

- Ύστερα χρησιμοποιείται μετά απ' τον συγκριτικό βαθμό των επιθέτων για την απόδοση του ενός απ' τα συγκρινόμενα αντικείμενα

Παράδειγμα:

МЪНОЗѢХЪ ПЪТИЦЪ СОУЛѢШИИ КЪТЕ ВЪИ

- Στη θέση της αιτιατικής του αντικειμένου (σε κάποιες περιπτώσεις) όταν πρόκειται για πρόσωπα.

Παράδειγμα:

ВИДѢБЪ ИСОУСА ПАДЕ НИЦЪ

СЛАВЛААХЪ БОГА

- Ως γενική κτητική

Παράδειγμα:

ГОСПОДЪ ДОМОУ

ДА ВИДАТЬ ЧΟΥДЕСА БОГА МОИЕГО

- Μετά από άρνηση

ИМЕНЕ ЛИ НЕ ИМАТЪ БОГЪ

4. Η *δοτική* είναι η πτώση του έμμεσου αντικειμένου. Χρησιμοποιείται κυρίως μετά απ' το ρήμα **ДАТИ** και τα παράγωγά του

ОТЪДАТИ, ПРОДАТИ, ПРѢДАТИ, ВЪДАТИ, ВЪЗДАТИ.

Επίσης χρησιμοποιείται μετά από ρήματα επικοινωνίας, όπως μετά από τα **ГЛАГОЛАТИ, РЕШТИ, МОЛИТИ, ПОВѢДѢТИ, ОΥΨΕШАТИ** μετά τα οποία μπορεί να υπάρχει μόνη ή ύστερα απ' την πρόθεση **КЪ**.

(**РЕЧЕ НЕМОУ** αλλά και **РЕЧЕ КЪ НЕМОУ**)

Εννοείται ότι η *δοτική* ακολουθεί όλα τα μεταβατικά ρήματα που η σημασία τους τους επιτρέπει να έχουν έμμεσο αντικείμενο. Στα παλαιότερα κείμενα συναντούμε την *δοτική* και με το ρήμα **ХОШТЪ**.

Δοτική έχουμε και ως *δοτική* απόλυτη στις αντίστοιχες της ελληνικής γενικής απόλυτης περιπτώσεις.

Παράδειγμα:

ПРИШЪДЪШОУ ЖЕ НАРОДОУ КЪ НЕМОУ ВЪСИ ДИВЛІААХЪ СѦ

Με *δοτική* συντάσσονται και μια σειρά επίθετα, όπως τα ακόλουθα:

ПОДОБЕНЪ, РАВЕНЪ, СЪОБРАЗЕНЪ, ДОСТОИНЪ²⁷

5. Η *οργανική* εκφράζει συνήθως το μέσο, το όργανο με το οποίο εκτελείται μια ενέργεια.

Παράδειγμα:

²⁷ Το συγκεκριμένο επίθετο συντάσσεται και με γενική

КРЪВЪИЖЪ КЪГО ОЧЕСТИМЪ СѦ

ВЪИ ΚΡΑΣΟΥΙΕΤΕ СѦ ЗЛАТОМЪ

- Εξάλλου έχουμε χρήση της οργανικής, προκειμένου να εκφράσουμε την αιτία

Παράδειγμα:

НЕ МОЖААХЪ ВЕЩЕДОВАТИ КЪ НЕМОУ НАРОДОМЪ

- τον τρόπο

Παράδειγμα:

СВѢТЛОМЪ ЛИЦЕМЪ ОТВѢШТАВЪ РЕЧЕ

КЪДИНЕФЪМЪ ГЛАСОМЪ РѢША

- την ιδιότητα

Παράδειγμα:

КРОТЪКЪ И ВЕЗЪЛОБЪИ ВѢШАШЕ И РѢЧИИЖЪ ПРОСЪТОИЖЪ

- με οργανική συντάσσονται και τα ονόματα ή οι αντωνυμίες που αναφέρονται στο πρόσωπο που ενεργεί στην παθητική σύνταξη.

Παράδειγμα:

ТОГДА ИСОУСЪ ВЪЗВЕДЕНЪ БЫСЪТЪ ДОУΧОМЪ ВЪ ПОУСЪТЪИИЖЪ

6. Η προθετική χρησιμοποιείται μόνο με προθέσεις, καθώς και με ρήματα με πρώτο συνθετικό το πρόθημα при-

7. Η κλητική, σε αντίθεση με τις σύγχρονες σλαβικές γλώσσες, χρησιμοποιείται ευρέως στα παλαιοσλαβικά κείμενα. Σε μεταγενέστερα κείμενα αντικαθίσταται σιγά-σιγά απ' την ονομαστική.

Παράδειγμα:

ИЗБАВИТЕЛЪ МОИ

- Μερικές φορές, ειδικά σε ελληνικά ονόματα, η κλητική αποτυπώνεται ακριβώς όπως στο ελληνικό πρωτότυπο, παραβιάζοντας τη σλαβική κλίση: ΜΑΡΤΥΑ, ΘΟΜΑ

Δ3. ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΣΛΑΒΙΚΗΣ

Για το λεξιλόγιο της παλαιάς εκκλησιαστικής σλαβικής δεν έχουν γραφτεί πολλά. Αναφέρθηκε ήδη εδώ πως οι γλωσσολόγοι έχουν παρατηρήσει αρκετές συγγένειες ανάμεσα στις σλαβικές γλώσσες και τις βαλτικές. Συγχρόνως έχουν εντοπισθεί πολλές λέξεις με ινδοευρωπαϊκή ρίζα, όπως για παράδειγμα τους περισσότερους όρους συγγένειας:

отъць (πρβλ. με γοθθ./σκανδ. *atta*), **мати** (πρβλ. με λατ. *mater*), **братръ** (πρβλ. με λατ. *frater*) κλπ. Επίσης ινδοευρωπαϊκή είναι η ρίζα των λέξεων που ονομάζουν συγκεκριμένα οικόσιτα ζώα ή παραπέμπουν στην κτηνοτροφία:

овъца (πρβλ. λατ. *ovis*), **агньць** (πρβλ. λατ. *agnus*), **праца** (πρβλ. λατ. *porcus*), **стадо** (πρβλ. παλαιογεμ. *Stnot*)

Ένα σημαντικό ποσοστό παλαιοσλαβικών λέξεων προέρχονται απευθείας απ' την ελληνική, μια και τα πρώτα γραπτά μνημεία αποτελούν μεταφράσεις απ' τα ελληνικά. Επειδή τα συγκεκριμένα κείμενα συμπεριλάμβαναν πολλές λέξεις άγνωστες στα σλαβικά εκείνης της εποχής, οι μεταφραστές τις δανείζονταν απευθείας απ' τα ελληνικά, εκ-σλαβίζοντές της κατά κάποιον τρόπο. Τέτοιες χαρακτηριστικές λέξεις είναι για παράδειγμα οι ακόλουθες:

тетрадь, стихиъ, талантъ, ангелъ, алабастръ, инокритъ, литръ, кандило, псалмъ, прологосъ, евангелие

Επίσης κατέφευγαν στο πλάσιμο νέων λέξεων, σύνθετων ως επί το πλείστον. Μια σειρά τέτοιων λέξεων είναι σύνθετες με πρώτο συνθετικό το **благο-** από το «ευ». Π.χ.:

благоволиѣти, благословиѣти, благодѣѣтъ

Επίσης, στο λεξιλόγιο της παλαιοσλαβικής διακρίνουμε αρκετά δάνεια απ' τη λατινική και τη γερμανική, όπως για παράδειγμα:

ПОПЪ, ПОСТЪ, ЦРЪКЪ, ОЛТАРЪ, МИСА, ПАПЕЖЪ

Ένα άλλο σχετικό με το λεξιλόγιο στοιχείο που παρατηρείται στα παλαιοσλαβικά μνημεία, είναι ότι για την ίδια έννοια, συχνά στα γλαγολιτικά μνημεία χρησιμοποιείται διαφορετικός όρος απ' ότι στα κυριλλικά. Για παράδειγμα: γλαγ. ДОСТОѢННІЕ - κυριλ. НАСЛАѢДИЕ, γλαγ. ЖРЪТВА - κυριλ. ТРѢБА, γλαγ. ИСКРЪНИ - κυριλ. БЛИЗЪ, γλαγ. РАДИ - κυριλ. ДѢЛѢ, γλαγ. РѢСНОТА - κυριλ. ИСТИНА κλπ.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Αλεξάνδρα Ιωαννίδου, 2015.
Αλεξάνδρα Ιωαννίδου. «Παλαιοσλαβική Γλώσσα. Ενότητα 18: Σύνταξη και λεξιλόγιο της Παλαιοσλαβικής». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://opencourses.uoa.gr/courses/SLAVSTUD101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».



[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

